

УДК 392.5(477.52)“195/198”

ГАВРИЛЕНКО ВІКТОРІЯ

аспірантка кафедри філософії Сумського державного університету, начальник відділу нематеріальної культурної спадщини Сумського обласного науково-методичного центру культури і мистецтв

HAVRYLENKO VIKTORIYA

a postgraduate at Philosophy Subdepartment of the Sumy State University, a head of Intangible Cultural Heritage Department of the Sumy Regional Methodological Centre for Culture and Arts

Бібліографічний опис:

Гавриленко, В. (2019) Окремі звичаї післянедільного святкування весілля на Сумщині (середина – третя чверть ХХ століття). *Народна творчість та етнологія*, 3 (379), 52–60.

Havrylenko, V. (2019) Some Customs of After-Sunday Wedding Celebrations in Sumy Region (the Mid – Third Quarter of the XX century). *Narodna tvorchist ta etnolohiya [Folk Art and Ethnology]*, 3 (379), 52–60.

ОКРЕМІ ЗВИЧАЇ ПІСЛЯНЕДІЛЬНОГО СВЯТКУВАННЯ ВЕСІЛЛЯ НА СУМЩИНІ (середина – третя чверть ХХ століття)

Резюме / Summary

The article is dedicated to the peculiarities of wedding celebrations since Monday in Sumy region villages in the second half of the XX century. Some ancient wedding customs are vigorous at that time. Sunday is considered to be the main wedding day, that's why it is the day of the basic rituals. At the same time, the customs of the period since Monday, i. e. final phase of the traditional wedding are of a great interest.

So the purpose of this article is to describe the customs of after-Sunday wedding celebration used in Sumy region in the middle – third quarter of the XX century. The research is based on the field materials got during ethnographical expeditions to the villages of Sumy region, in particular Okhtyrka, Krasnopillia, Sumy, Nedryhailiv, Buryyn and Konotop districts.

The works of ethnographers P. Lytvynova-Bartosh and P. Hnidych are reviewed in the first part of the article. They have described fully wedding celebrations in some villages of Poltava and Chernihiv provinces (now these localities belong to Sumy region). The peculiarities of the wedding celebrations since Monday at the middle of XIXth – early XXth centuries are considered briefly. It is noticed that some local variants of customs fixed by the ethnographers in the villages of Zemlianka (Hlukhiv district) and Batsmany (Romny district) have existed at the adjacent and distant territories of the region in the middle – the third quarter of the XX century.

The main part of the article is dedicated to the description of the customs of the after-Sunday stage according to the respondents reminiscences. Among the customs used in Sumy region, the most general and widespread are revealed. Some local differences of the breakfast custom are fixed. They concern to the person who should bring breakfast to the bride. This task is entrusted to the bridesmaids, young maidens and lads (Khmelivka, Dukhanivka); to the brothers, sisters and bridesmaids (Klepaly, Khukhra); to the bridesmaids and people who transport bride's trunk in Sunday (Vilshana); to the older persons and wedding guests (Komyshi); to the parents and relatives of a bride (Lantrativka).

The parents *rolling* is one of the widespread customs of the wedding stage since Monday. This custom is similar in different villages: guests roll parents on the handcart or sleigh and turn them over to the river or pool. The home sweeping

is recollected quite frequently. It has been carried out on Monday or Tuesday. This custom means symbolical *sweeping* the bride out her parent's home (Pisky) or teaching her to housekeeping (Klepaly, Khmelivka). The ritual bread (chiefly korovai, in Khukhra – kalach) division and wine drinking on Monday can be referred to significant customs. On Sunday wine is situated on the tables in small bottles decorated with ears. The rye threshing is also mentioned as another custom of the after-Sunday rituals.

The so-called *perezva* (alternate visiting of new relatives by the guests) and *tsyhanshchyna* (mumming and walking around the village) are two widespread customs of the wedding celebration since Monday. The disguised guests come from one yard to another and gather provision, catch poultry. Then they cook dinner.

The after-Sunday wedding celebration of the middle – third quarter of the XX century in Sumy region villages includes a number of customs. These are breakfast, sweeping the rooms out, rolling of the parents, threshing the rye, korovai division and wine drinking, *tsyhanshchyna* and parents visiting by the newly married couple among the most important of them. The further local ethnographical expeditions are necessary for the creation of more detailed description of the after-Sunday wedding celebration.

Keywords: wedding guests, breakfast, wedding wine, celebration since Monday, *tsyhanshchyna*.

Традиційне весільне дійство мало розвину драматургію і складалося з кількох етапів. Імовірно, саме тому в ужитку закріпилися словосполучення «грати свайбу» чи «грати весілля». Умовно святкування весілля можна розділити на три етапи: підготовчий (сватання, розглядини, кликання родичів, випікання обрядового хліба, суботня вечірка чи дружбини тощо), весілля (у традиції головним весільним днем була неділя, коли здійснювали ключові обряди переходу молодих в інший статус) та завершальний (звичаї кількадечного післянедільного святкування). Метою цієї статті є опис післянедільних звичаїв та обрядів святкування весілля, що побутували на Сумщині в середині – третій чверті XX ст. Дослідження базується на матеріалі точкових польових досліджень сіл Сумщини, зокрема Охтирського, Краснопільського, Сумського, Недригайлівського, Буринського та Конотопського районів. Одразу варто зауважити, що авторка не має на меті висвітлити весільні звичаї котрогось одного етнографічного регіону. Натомість обстежені населені пункти, що адміністративно належать до Сумської області, умовно можна віднести до територій Сумського Посейм'я, Посулля, Попсілля та Повороскля.

Будь-яка традиція передбачає протяжність у часі й міжпоколінну спадкоємність. Тому в контексті цієї статті важливими є ґрунтовні описи весільного дійства, що були здійснені на початку XX ст. знаними етногра-

фами П. Литвиною-Бартош і П. Гнідичем. Розглянемо власне післянедільний етап традиційного весілля перетину XIX і XX ст.

Праця П. Литвиною-Бартош [2] ґрунтована на матеріалі дослідження с. Землянка (на час опису – Чернігівська губ., нині – Глухівський р-н на Сумщині). З опису дізнаємося, що в другій половині XIX ст. і навіть на межі XIX–XX ст. весільне дійство постає значно багатшим, аніж те, яке відбувалося через понад пів століття потому. На ранок понеділка призначалися звичаї освоєння молодої в новій домівці. Для цього вона вносила в хату свої ікони, божники, рушники, приносила з криниці воду й подавала свекру й свекрусі вмитися тощо. Цього ж ранку бояри вивішували прапор – «малину». Молода частувала гостей, що починали сходитися, дружок і світилок, які приносили «сніданє» [2, с. 158]. До архаїчних звичаїв, описаних П. Литвиною-Бартош, належить «жертва яловиці» – заколювання й приготування курки, привезеної від молодої [2, с. 159]. Окрім того, у понеділок «баби-пирожниці» випікали дев'ять парних пиріжків, які змащували медом, молодих вели до криниці й обливали, потім молодий обходив бояр, щоб «прощатися зі своїм парубоцтвом» [2, с. 160].

Батьки молодої в понеділок запрошували гостей – «перезов» – та чекали зятя, який мав принести їм «яловицю» [2, с. 163]. Цього ж дня свати й гості йшли в дім молодого, при-

чому «перезва» намагалася забрати весільний прапор, який боронили бояри. Під час застілля «перезви» в домі молодого ділили коровай, лишаючи частину на наступний день [2, с. 167]. У вівторок, окрім гуляння гостей, «видумують різні ігрища, чемні й нечемні», серед яких – молотіння жита й «смотр молодичь» [2, с. 169]. Символічна підготовка молодої до виконання господарських справ – навчання прясти, носити воду, годувати худобу тощо – відбувалася в середу [2, с. 169]. Етнографом описаний і звичай «циганщини», тобто перевдягання гостей та обходи подвір'їв з метою роздобути харчі для гуляння. Закінченням весілля в суботу вважали «одводини»: молоде подружжя й батьки чоловіка їхали в гості до батьків дружини. Переночувавши вдома, молода дружина наступного дня, у неділю, йшла в церкву та відвідувала «перезвян». Зранку по неї приїжджав чоловік, молоде подружжя прощалося з батьками, і весілля вважали завершеним [2, с. 170].

Вагомий опис традиційного весілля здійснив і П. Гнідич [1]. Цей опис базується на дослідженні с. Бацмани (на той час – Роменський пов. Полтавської губ., нині – Роменський р-н на Сумщині). Етнограф описав такі понеділкові звичаї, як вивішування боярами «червоної запаски» на знак чесності молодої, застілля сусідів, родичів, учасників весільного поїзда та їх обдаровування молоддю тощо. Цього дня, рано-вранці, «дружки» (весільний чин, для якого обирали молодих одружених чоловіків) приходили й будили молоде подружжя, за що молода подавала їм умитися і давала рушники для перев'язування. Подруги молодої, у супроводі хлопців, приносили снідання: цукерки, пряники, груші, пироги чи холодець [1, с. 51]. Окрім того, молоді, разом зі свашками й «дружком» (чоловічий весільний чин), молотили сніп жита, засвідчуючи своє вміння виконувати цю роботу. Молотінню жита передувало частування присутніх, а після символічного обмолочування снопу свашка двома хустками покривала молодій голову [1, с. 53]. За свідчен-

ням П. Гнідича, молодий із «дружком» ходив запрошувати «перезву» – родичів і сусідів молодої, які збиралися й чекали в домі її батьків. Після застілля до гостей з'являлися молоді, причому молоду, покриту рядниною, приховували й двічі замість неї виводили яких-небудь молодичь. Після цього відбувалося розділення короваю і дарування молодих.

Як зауважив П. Гнідич, на час його дослідження (1912–1913) весілля тривало 2–3 дні, а семиденне гуляння вже вважали «колишнім». Увесь післянедільний тиждень справляли «зазови», коли гості збиралися по чергово то в батька молодого, то в батька молодої, то в «дружка» тощо [1, с. 66]. У вівторок і середу варили кашу та «продавали батька й матір». На четвер запрошували сусідів і родичів для молотіння жита: у хаті на рядні обмолочували колосся, яким під час весілля були прикрашені кутки хати [1, с. 67]. У п'ятницю «циганили», тобто ряджені гості обходили село й збирали в мішок харчі. У суботу, – так званий «собітник», – молоде подружжя з родичами їхали на гостини до батьків молодої. І, урешті, у понеділок гості збиралися вчити молоду прясти [1, с. 67]. Водночас етнограф зазначив, що довший період святкування залишився в минулому, хоча тижневе «гуляння» весілля могли дозволити собі заможні селяни й на початку ХХ ст. [1, с. 67].

Весільне дійство 50–70-х років ХХ ст. в різних населених пунктах Сумщини вирізнялося збереженням таких вагомих звичаїв та обрядів, як збирання дружок молоддю, кликання родичів, випікання обрядового хліба та виготовлення весільної атрибутики, збирання та обсівання весільного поїзда, пришивання квітки, розділення короваю тощо. Проте безперечним фактом є і значне спрощення весілля та зниження концентрації виконуваних обрядодій. Певні звичаї післянедільного етапу святкування весілля, зафіксовані етнографами кінця ХІХ – початку ХХ ст., збереглися й у пізнішому варіанті. Це – снідання, ділення короваю, молотіння жита, «перезва», «циганщина» тощо, опи-

сані П. Литвиновою-Бартош і П. Гнідичем та загадані й нинішніми жителями старшого віку із сіл Сумщини.

Протяжність традиційного весілля засвідчена в широковідомому прислів'ї, яке до сьогодні побутує серед інформантів: «Од середи до середи – хоть на призьбі сиди» (або, очевидно, пізніший варіант – «Од п'ятниці до середи...»). У драматургії весільного дійства післянедільний етап був своєрідним «догулюванням», логічним завершенням вагомого для громади та роду свята. Саме тому важливими є спогади безпосередніх учасників традиційного весілля щодо звичаїв його завершального етапу.

Загальнопоширеним на Сумщині понеділковим звичаєм було «снідання» – відвідини молодої дружини. Цей давній звичай має деякі локальні відмінності, які, утім, незначні. Так, у с. Хмелівка Краснопільського району снідання несли «дружки», дівчата й хлопці. На Буринщині (с. Клепали) нести снідання повинні були брати, сестри, найрідніші та «дружки». «Снідальники» приносили цукерки чи печиво. Дещо раніше в дім молодого сходилися родичі та сусіди, які були запрошені на весілля: «А поки снідальники прийшли, приходять усі зуби полоскати і молоду вмивати». «Дружок» молода жінка саджала за стіл та частувала, адже вона виступала вже в ролі господині дому – «шанувала» гостей. У Клепалах у понеділок, під вечір, вивішували «корогву»: червону тканину або ряднину прив'язували до палиці і намагалися встановити на найвищому дереві, «щоб видно було, де свайба». Поряд з «корогвою» прив'язували пляшку. Весільний прапор ніхто не боронив, його знімали в четвер по обіді. Про вивішування «корогви» згадують і на Конотопщині (с. Духанівка). Як і в Клепалах, у Духанівці «флаг» (шматок червоної матерії) «сильно високо вешали на дереві» біля двору молодого. Прапор боронили бояри (очевидно, зі сторони молодого), адже в понеділок весільна свита зі сторони молодої могла викрасти його: «Як несуть „дружки“ сніданок молодуй, так там є бояри. Щоб оти бояри не

сперлися на те дерево, не вкрали флаг». Якщо ж прапор вдавалося викрасти, його викупували горілкою.

У с. Вільшана Недригайлівського району снідати несли дружки і «скриняни» – молоді жінки й чоловіки, які в неділю перевозили придане нареченої в її новий дім. Під час частування старша дружка виходила з кімнати, випивала налиту чарку та розбивала її: «Випива чарку і б'є оцю чарку, і танцює. Грають [музики. – В. Г.], і танцює по отій чарці. Це щоб щастя було молодим». В іншому випадку – розбивали тарілку.

На Охтирщині «снідання» могли нести не лише молодь, а й старші люди. Так, у с. Комиші згадують, що «снідання» несли «старі», весільні гості. Водночас у молодого також збиралися гості, які «не пускали цих, стріляли попелом, всяке таке робили, щоб не пустить сватів. А свати пробиралися». За свідченнями жительок с. Лантратівка, снідати несли батьки і родичі молодої: «Багато, душ восім там», за попередньою домовленістю. Приносили страви (наприклад, смажену яечню) і разом снідали.

У с. Хухра Охтирського району снідати приносили брат або сестра. Несли приготовлену матір'ю молодої смажену картоплю, яечню або інші страви. Якщо в нареченої не було брата чи сестри, «снідання» несли сусіди або хрещені. Принісши молодим сніданок, вони запрошували їх відвідати «снідання» в батьків молодої. Для цього сніданку заздалегідь випікали спеціальний весільний калач – високу хлібину, оздоблену «птичечками» з тіста. Калач прикрашали калиною, барвінком і обов'язково житніми колосками. Жительки поважного віку с. Хухра згадують: «У нас, ото ж, калач наряджався, а тоді його, вже як молода переночує у молодого, приходять з молодим снідять, вони приносять». На «снідання» до батьків молодої, окрім молодят, ідуть свашка, боярин та дружок. Під час цього сніданку «краяли» весільний калач та розпивали «парочки» – дві пляшечки з вином, перев'язані червоною стрічкою, що стояли в неділю на весільному столі.

Звичай розділення короваю та частування вином на понеділкових весільних застіллях згадували і в інших селах Сумщини. Так, у с. Хмелівка також заздалегідь наливали вино або наливку у дві «бутилочки-четв'юрочки», перев'язували їх червоною стрічкою та ставили парне число колосків – «тричі по чотири». За словами жительок с. Хмелівка, у понеділок «розділяють коровай послідній і розливають оце ж вино». У с. Вільшана розділений вдома в молодого коровай дають лише «своїм» – весільним гостям. Натомість «снідальниці» повертаються до господи нареченої та в неї ж частуються короваєм. Зазвичай коровай ділили на завершення застілля – «на окончанії всього».

За спогадами жительок с. Лантратівка, кожна сторона – і родина молодого, і родина молодого – готувала по два короваї: «І в молодого, і в молодого по два. Їх же зв'язували, два короваї». Відповідно, один розділяли в неділю, а другий – у понеділок. Коли в неділю наречена від'їжджала з батьківського дому, то забирала із собою паляницю й дві перев'язані червоною стрічкою ложки, що лежали на тарілках упродовж застілля. Окрім того, молоді забирали «парки», які потрібні були для завершення післянедільного етапу весілля. У Лантратівці «парки» – це також дві «бутилочки-четв'юрочки», у які наливали вино, вишневу чи тернову наливку. Пляшечки зв'язували червоними стрічками, за які затикали жито й калину. Ці «парки» розпивали під час «зазавин», які відбувалися через тиждень по весіллю в батьків молодих: «В одних, а через тиждень – іще в других».

Загалом, гуляння весілля з понеділка мало назву «перезва» (у с. Ямне – «беседа»). Зазвичай свати почергово відвідували домівки й «гостили» одні одних: «Перезва: ті ішли свати до молодого, а ті ж – сюди; хто кого пригласа» (с. Хухра). За звичаєм у с. Хмелівка «перезва» молодого йшла до молодого. Водночас зять приїжджав конем по тещу: «Забірає тещу з чайником, а бать-

ко веде родичів своїх, тут, ці ж, їхні, дають місто, вони сідають, свати». Потім – навпаки: усі весільні гості йшли на гостини в батьківський дім нареченої.

У порівнянні зі серйозністю здійснення необхідних недільних обрядів, які вважали за порукою щасливого життя молодого родини, післянедільне святкування відзначалося розважальністю та веселощами. Про цей етап гуляння інформанти зазначають так: «комедія була», а сенс виконання окремих дій вбачають у тому, «щоб смішніше було». Загалом післянедільний етап весільного гуляння постає як своєрідний народний фарс, сповнений веселощів із приводу появи у громаді нової родини. Відтак опис П. Гнідича – «В первый день свадьбы все сдержаны. “Перезва” же (молодежи уже нет в понедельник) гуляет во-всю» [1, с. 60] – цілком віддзеркалює весілля середини – третьої чверті ХХ ст.

Дотакіхнесерйознихдійствможнавіднести «катання», «продавання» або «купання» батьків. У с. Деркачівка на Недригайлівщині батьків «продавали»: вбирали й везли до молодих, які їх викупували та пригощали «свайбан» горілкою. Окрім того, батьків «до хрещених [тобто кумів. – В. Г.] возили продавать, а хрещений [повинен. – В. Г.] – купувать». Для цього випадку хрещений батько готував у себе частування, «як на свайбу, вся свайба ж іде». У с. Клепали на Буринщині згадують про «купання» і «катання» батьків. Для цього їх саджали на «возок», везли до криниці (або до колонки для накачування води) та перевертали возика: «В грязь пообкачуют, повикачуют їх». Подібні спогади про катання батьків зафіксовані й у с. Хухра. Тут батьки сідали на возика, у який спочатку накладали дрова і цеглу. Потім їх везли до річки й перевертали там возика, а могли й укинути батьків у воду. За спогадами із с. Хмелівка, батьків також катали в понеділок на візку (якщо тепла пора року) або на санях з нарядженою дугою (взимку). Катати могли як рідних, так і хрещених батьків, а везучи, обов'язково перевертали віз чи сани. Про

катання батьків на возику або санях (залежно від пори року) та навмисне перевертання в калюжу згадували і в с. Кияниця Сумського району. У с. Піски на Буринщині зазначали, що в понеділок батьків молодого «вивозили на смітник». Однак збереглося й свідчення про звичай, що відображає глибоку повагу молодої до батьків свого чоловіка – це звичай вмивання свекра і свекрухи, про який згадали в с. Ямне Великописарівського району. Молода вмивала батьків чоловіка в понеділок вранці: «Тепер я встаю, наливаю миску води. І свекор умивається, й свекруха... Тоді умилася – я своїм рушником беру витираю їм лице». Імовірно, це був момент остаточного духовного прийняття молодої невістки в родину.

Окремі післянедільні звичаї були присвячені символічному ознайомленню молодої дружини з новим господарством та обов'язками. У с. Зеленківка молодій у понеділок «обніжки вказують». Весільні гості символічно «обмірювали» подвір'я й показували молодій господині обійстя: «Оце, тут, будуть буряки, оце тобі сапувать, оце, ось, – обніжок, оце – сусіди». За звичаєм у с. Деркачівка у середу «свайбани» приходили замітати. Сміття, виметене після гуляння весілля, виносили на те подвір'я, де була дівка на виданні, «шоб вона скорій заміж пішла». У с. Піски вимітання хати відбувалося в понеділок, у хаті батьків молодой. Вважалося, що «в молодой вимітають, шоб додому не вернулася», тому виметене сміття потім відносили в хату до молодого. Як і інші звичаї післянедільного гуляння, вимітання хати було позначене гумором. Так, у с. Клепали весільні гості приходили в понеділок у дім молодой родини, шоб «молоду вмивать» і замітати хату. «Показують, як же молодій хату треба замітати: не до порога, а д порога, все – під кровать. Все сміття – під кровать, яке в хаті натоптали... Учати замітати». У с. Хмелівка вимітали хату у вівторок. Цю дію доручали родичам, які потім давали молодій винести сміття. Такий ритуал передбачав своєрідну перевірку молодой хазяйки:

«Ну, а другий раз шось положуть туди, шоб молода винесла (ну, вона ж не баче, шо там). Вони кажуть: “Сліпу молоду взяли, шо винесла зі сміттям” (шось там)».

У с. Кияниця Сумського району вимітали хату також у вівторок: «Мітли роблять, наряжаються й йдуть». У цьому селі, у понеділок, молоду водили до криниці, – «шоб знала, де воду брать». Ряджені весільні гості – «цигани» – ішли з молодой до криниці й несли із собою «вряжене» коромисло та відра. Коромисло обмотували рушниками та прикрашали живими квітами і стрічками. Якщо весілля святкували взимку, в оздобленні коромисла живі квіти заміняли калиною, натомість використання штучних квітів було неприйнятним. Молода повинна була хоча б трохи пронести повні або майже повні відра на цьому коромислі, а потім їй вже допомагав «другок» або хтось із гостей чи родичів.

Ще одним звичаєм післянедільного гуляння весілля було молотіння. Причому в с. Деркачівка у вівторок молотили житні колоски, які чоловіки розвішували на портретах у суботу, коли «убірали» хату. Це колосся знімали й обмолочували, а потім показували кількість зерна. У Зеленківці молотили снопи механічною молотаркою, а потім збирали зерно, віяли й показували, скільки намолотили. У с. Хмелівка в понеділок, обмолотивши жито, записували, скільки «центнерів» збрали. При цьому обдирали стіну чи комин, на яких записували, «шоб же тоді, в вівторок, приходили мазать». Наступного дня ці ж самі весільні гості приходили мазати стіни й комин.

У с. Зеленківка згадують про звичай понеділкового гуляння – биття горщика. Наразі невідомо, чи мало таке розбивання обрядовий сенс, адже у весіллі другої половини ХХ ст. його сприймали як розвагу. Череп'яний горщик або глечик насаджували на довгий дрючок, який втикали в землю, або посудину вішали на високій гілці яблуні чи груші. Чоловіки, які змагалися у влучності, кидали в горщик палицею чи дрючком, нама-

гаючись поцілити та розбити його, а той, кому це вдавалося, отримував могорич.

Відомі в українській обрядовій традиції звичаї перевдягання (наприклад, ряджені ватаги під час свят різдвяно-новорічного циклу) мали свій вияв і у весільному дійстві. Поширеним повсюди звичаєм післянедільного святкування було рядження гостей – «циганщина». Причому «цигани» дозволяли собі подекуди чинити збитки, не зазначаючи осуду. Зазвичай «цигани» – наряджені весільні гості – обходили подвір'я односельчан, аби роздобути продукти для бенкету. У с. Зеленківка, у середу, «цигани» «ходили скрізь по хатах, курей ловили: хто сам дасть, у кого поймають». Потім цих курей різали і варили кашу з м'ясом. Аналогічні свідчення маємо й із с. Вільшана (однак перевдягалися в понеділок): весільні гості обходили подвір'я, а потім варили кашу з того, що «нациганили». У с. Кияниця обходили подвір'я тих, хто брав участь у «циганах»: «Наприклад, я гуляю там – ідуть до мене, я курку ловлю, те – ще там якогось, чи пітушка. Усі збираємо, м'яса назбирали, значить, ми і в понеділок, і в вівторок гуляємо».

У с. Духанівка весільні гості, у середу, вдягалися «у циганське» й обходили подвір'я тих, кого молода «звала» на весілля в суботу. Збирали «хто що дасть» або ж крали. Жительки Духанівки пригадали яскравий випадок, що яскраво ілюструє вседозволеність «циган»: «Ми до одної пошли циганить баби, нічого не дає – нема нічого. Ми впуталися там у кладовку, відкрили дежку, а там – стегно лежить. Дак ми стегно в сумку – й пошли. Она на другий день прибігає, туди ж, на свадебний двур, да каже: “Що ж нарobili? Стегно ж у мене вкрали!” А ми його вже ззіли вечером». І такі дії «циган» вважали виправданими, адже вони обходили двори лише тих односельчан, які «гуляли» й частувалися на весіллі в неділю, тобто гості мусили ніби відплатити за гостину і не скупитися на харчі для «циган». Жительки с. Піски пригадали, що циганщина відбувалася в понеділок: «цига-

ни» обходили подвір'я тих, хто «гуляв на свайбі» й ловили курей чи іншу домашню птицю. Увечері готували юшку й влаштовували застілля, яке називали «вовча вечера».

У с. Клепали, у вівторок, «цигани» ходили до родичів. У кожній стороні сватів були свої «цигани». І, у такий спосіб, «цигани» від родини молодої йшли на гостину до молодого і навпаки. Водночас, цього дня, «цигани» роздобували собі харчі: «Де що в кого поцупили: в кого курку, в кого півня, в кого гуску – всьо. А тоді вже, оце, во ввечері, скубуть, жарять. І наново гуляють».

У с. Гвинтове на Буринщині про весільну циганщину згадували так: «А тоді, в вівторок, циганять ходять, то вже сами вони. До середи. Ну, а як: ходять по дворах, хто на свайбі був, – по дворах ходять, з гармошкою, понамазувани, понакрашувани. І курицю вкрадуть, і що дадуть – вузьмуть, і курицю вкрадуть. А тоді, ввечері, готують, сходяться і вечерають».

Отже, у різних селах «циганщина» припадала на різні дні. І очевидно, сам момент перевдягання не мав принципово закріпленого часу. Так, у с. Хмелівка батьків катали весільні гості, які вже були вбрані «циганами», а в с. Вільшана в «циган» перевдягалися після катання батьків; у с. Кияниця, коли молоду вели до криниці, «цигани» також уже були наряджені. Окрім рядження «циганами», у деяких селах збереглися згадки про перевдягання в «молодого» й «молоду». Таке свідчення зафіксоване в с. Комиші, причому жінка наряджалася «молодим», а чоловік – «молодою» (можна провести паралель з новорічним рядженням, коли хлопцю доручали роль Меланки, а дівчині – Василя). У с. Кияниця, у понеділок, «батька й матір наряджають, садовлять за стіл – це молоді».

У с. Ямне рядження супроводжувало понеділкове гуляння, яке мало назву «беседа». Упродовж застілля в домі молодого між гостями ділили коровай. Для «беседи» «наряджалися всяк, хто в яке: хто в молодяче, хто в молодого... і йшли по вулиці». Для завершення весільного гуляння, аби «вирядити свай-

бу», хтось із родичів молодят мусив запросити весільних гостей до себе, «вивести їх з-за стола і погукати до себе».

Урешті, у середині – третій чверті ХХ ст. в селах Сумщини весілля мало різну тривалість. В обстежених населених пунктах збереглися певні спогади щодо завершального весільного дня: понеділок, коли збиралася «беседа», – «беседою кончається свайба, у понеділок» (с. Ямне); среда, коли молода із чоловіком несли матері вареники (с. Піски); четвер, коли молоде подружжя йшло до батьків молодої, – «а в четвер уже молода іде з молодим угості. Оце тобі всьо» (с. Деркачівка); четвер, коли знімали «корогву», – «в середу вареники поїли, а в четвер “корогву” зняли» (с. Клепали); «розпльовини» (с. Хмелівка) або «зазовини» (с. Лантратівка) – у наступну після весілля неділю подружжя йшло до батьків молодої, а ще через тиждень – до молодого: «А тоді ще розпльовини були, мода була. Через тиждень. [Ходили] до молодої, до батьків. А на другу неділю до молодого йдуть, через неділю. Тоді свайба була місяць» (с. Хмелівка).

Узагальнення згадок про післянедільне весільне гуляння в різних селах Сумщини виявило, що в середині – третій чверті ХХ ст. побутували деякі загальні звичаї, що мали локальні відмінності. Їх відбування призначали на різні дні. До найбільш життєздатних звичаїв належать: носіння «снідання», ділення короваю й розпивання вина, «катання» чи «продавання» батьків, вимітання хати й водіння молодої до криниці, молотіння жита і «циганщина». Водночас тривалість післянедільного етапу весілля коливалася від одного дня до тижня. Тенденційно, що сучасні інформанти, здебільшого, не вкладають обрядового значення у звичаї післянедільного гуляння. Проте сенс окремих звичаїв пояснюють досить чітко: вимітання в хаті молодої, – щоб не верталася до батьків; віднесення сміття в дім незаміжньої дівчини, – щоб швидше заміж ішла; водіння молодої до криниці, – щоб знала, де воду брати. Утім, за загальним характером післянедільний етап весілля – це веселощі на честь створення нової сім'ї і поєднання родин.

Джерела та література

1. Гнедич П. Матеріали по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд. Полтава, 1915. Вып. 1. Песни обрядовья. 150 с.

2. Литвинова-Бартош П. Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського повіту у Чернігівщині. Ма-

теріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії за редакцією Хв. Вовка. 1900. Т. III. С. 70–173.

References

1. Hnedich P. (1915) *Materialy po narodnoy slovesnosti Poltavskoy gubernii. Romenskiy uyezd. Vypusk 1. Pesni obriadovye* [Materials on Folk Literature of the Poltava Governorate. Romny District. Issue 1. Ritual Songs]. Poltava, 150 pp.

2. Lytvynova-Bartosh P. (1900) *Vesilni obriady ta zvychayi v seli Zemliantsi Hlukhivskoho povitu u Cherny-*

hivschni [Wedding Rituals and Customs in the Village of Zemlianka (Hlukhiv District, Chernyihvshchyna)]. *Materiyaly do Ukrayinsko-Ruskoyi ethnoloiihiyi. Vydannie etnografichnoyi komisii za redaktsiyeyu Khv. Vovka* [Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology. An Edition of the Ethnographic Commission under the Editorship of Khv. Vovk]. Lviv, Vol. III, pp. 70–173.

Експедиційні матеріали

1. с. Хмелівка Краснопілляського р-ну. Заярна Марія Андріївна, 1941 р. н., Зеленська Ніна Іванівна, 1941 р. н., Яковенко Ганна Афанасіївна, 1938 р. н. Зап. 17 листоп. 2015 р.
 2. с. Ямне Великописарівського р-ну. Гавриленко Марія Кирилівна, 1945 р. н. Зап. 13 січ. 2015 р. і 6 бер. 2016 р.; Кальченко Євгенія Антонівна, 1935 р. н. Зап. 7 берез. 2016 р.
 3. с. Духанівка Конотопського р-ну. Галь Зінаїда Василівна, 1936 р. н., Кийкова Олександра Петрівна, 1937 р. н., Сіренко Антоніна Васиївна, 1939 р. н., Суховеева Марія Петрівна, 1941 р. н., Кусова Ганна, 1953 р. н., Сакора Марія Іванівна, 1957 р. н. Зап. 26 квіт. 2017 р.
 4. с. Клепали Буринського р-ну. Микиша Олександр Васильович, 1939 р. н., Микиша Євдокія Олексіївна, 1943 р. н. Зап. 18 лип. 2017 р.
 5. с. Гвинтове Буринського р-ну. Єрьоміна Анна Федорівна, 1938 р. н., Черненко Марія Микитівна, 1938 р. н., Толкачова Парасковія Микитівна, 1940 р. н. Зап. 18 лип. 2017 р.
 6. с. Піски Буринського р-ну. Зап. 29 листоп. 2017 р. від учасниць аматорського фольклорного колективу.
 7. с. Хухра Охтирського р-ну. Покотис Любов Юхимівна, 1939 р. н., Зуза Наталя Семенівна, 1940 р. н., Колонтаєвська Ніна Олексіївна, 1941 р. н., Цахло Тетяна Іванівна, 1941 р. н., Демиденко Надія Григорівна, 1944 р. н., Лазоренко Катерина Григорівна, 1947 р. н., Раннік Надія Олександрівна, 1947 р. н., Шкиря Раїса Іванівна, 1950 р. н., Біленко Валентина Анатоліївна, 1953 р. н. Зап. 8 черв. 2017 р.; Зуза Наталя Семенівна, 1940 р. н., Колонтаєвська Ніна Олексіївна, 1941 р. н., Демиденко Надія Григорівна, 1944 р. н., Лазоренко Катерина Григорівна, 1947 р. н., Раннік Надія Олександрівна, 1947 р. н., Шкиря Раїса Іванівна, 1950 р. н., Біленко Валентина Анатоліївна, 1953 р. н. Зап. 29 верес. 2018 р.
 8. с. Комиші Охтирського р-ну. Нерозя Тетяна Марківна, 1939 р. н., Савченко Катерина Яківна, 1941 р. н., Кутейко Ольга Харитонівна, 1943 р. н., Колісник Антоніна Іванівна, 1944 р. н., Смілик Катерина Семенівна, 1944 р. н., Вербичка Надія Іванівна, 1949 р. н., Івахненко Віра Павлівна, 1949 р. н., Курило Тетяна Степанівна, 1949 р. н. Зап. 28 листоп. 2017 р.
 9. с. Вільшана Недригайлівського р-ну. Канівець Ольга Кузьмівна, 1941 р. н., Кузьменко Паша Петрівна, 1942 р. н., Шевченко Яків Миколайович, 1942 р. н., Репа Валентина Іванівна, 1945 р. н., Вергун Катерина Михайлівна, 1950 р. н., Щічка Катерина Дмитрівна, 1950 р. н., Дворник (дів) Ганна Миколаївна, 1958 р. н. Зап. 2 жовт. 2018 р.
 10. с. Лантратівка Охтирського р-ну. Бублик Катерина Миколаївна, 1940 р. н., Луцик Олена Петрівна, 1944 р. н., Сидоренко Тетяна Дмитрівна, 1949 р. н., Хоменко Олександра Олександрівна, 1955 р. н. Зап. 4 груд. 2018 р.
 11. с. Деркачівка Недригайлівського р-ну. Дігтяренко Марія Андріївна, 1935 р. н., Кобзиста Марія Андріївна, 1942 р. н. Зап. 8 лют. 2019 р.
 12. с. Зеленківка Недригайлівського р-ну. Сороколіт Віра Яківна, 1935 р. н. Зап. 8 лют. 2019 р.
 13. с. Кияниця Сумського р-ну. Мороз Ніна Петрівна, 1935 р. н. Зап. 7 трав. 2019 р.
- Записи проведено в рамках фольклорно-етнографічних досліджень Сумського обласного науково-методичного центру культури і мистецтв та в особистих експедиціях авторки.